

Jacobus Koelman (1631-1695)

H. Vermeulen

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Dit canonvenster besteedt aandacht aan de pedagogische opvattingen van Jacobus Koelman. In lijn met de ideeën van de Nadere Reformatie gaf hij ouders aanwijzingen hoe ze hun kinderen voor God konden opvoeden.
Bronvermelding	Deze tekst is onderdeel van de pedagogische canon voor christelijke leraren die is opgenomen in het Compendium christelijk leraarschap
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	Mei 2016
Gerelateerde artikelen	Zie ook de andere vensters van de pedagogische canon voor christelijke leraren
Trefwoorden	Godsdienstige opvoeding, gezag, straf, bidden, gesprek

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevend*.

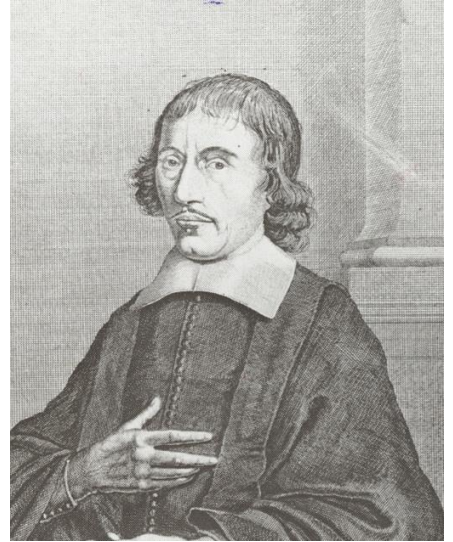
** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

Jacobus Koelman (1631-1695)

Inleiding

Plaats in de canon

Jacobus Koelman is vooral bekend geworden als vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie: de vroomheidsbeweging die in de zeventiende en achttiende eeuw ijverde voor een doorwerking van het geloof in het persoonlijk leven, het kerkelijk leven en het maatschappelijk leven. In het kader van die opdracht besteedde Koelman ook aandacht aan de opvoeding. Hij schreef daarover zijn boek *De plichten der ouders in kinderen voor God op te voeden*.

Actualiteit

Het genoemde boek is slechts één deeltje in een omvangrijk oeuvre. Toch is het boek nog steeds van belang. Koelman kan beschouwd worden als een vroeg voorbeeld van een pedagoog van de moderne tijd vanwege zijn nadruk op het gesprek tussen ouders en kinderen. 'Zijn boek is een van de eerste opvoedingsboeken die vanuit de liefde voor het kind geschreven zijn. Hij was een van de eersten die er oog voor had dat een kind geen kleine volwassene is en dat liefde onmisbaar is bij ieder facet van de opvoeding.' (C.J. Meeuse in het Reformatorisch Dagblad, 15 november 2011) In christelijke kring is er tot vandaag toe aandacht voor *De plichten der ouders*. (Vermeulen, 41)

Structuur

In dit venster geven we allereerst een korte levensbeschrijving, waarna we ingaan op de pedagogische ideeën van Jacobus Koelman aan de hand van *De plichten der ouders*. Twee van de drie bronteksten zijn uit dit werk

afkomstig. Ten slotte kijken we naar de ontvangst van Koelmans pedagogische ideeën

1. Korte biografie

Tijdsbeeld

Jacobus Koelman werd geboren in Utrecht, in die tijd de hoofdstad van het gewest Utrecht in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Er waren in die Republiek nogal wat interne tegenstellingen. Denk bijvoorbeeld aan de onderlinge verhoudingen tussen de gewesten, aan de verhouding tussen de stadhouder en de regenten en aan de tegenstellingen binnen de kerk. Die kerk was de gereformeerde kerk van de Nederlanden, ontstaan in de beginjaren van de strijd tegen Spanje. Inmiddels was dat de officiële kerk van de Republiek geworden, maar daarmee was niet alles gezegd. In feite behoorde slechts de minderheid van de bevolking tot deze kerk en bovendien was er binnen die kerk de nodige verdeeldheid. Voor de overheid was vooral dat laatste een zorgelijke gedachte.

De overheid vond het belangrijk de publieke kerk onder haar invloed te houden. Niet alleen werden ouderlingen en diakenen door de overheid benoemd (Van Deursen z.j., 107), de magistraat wilde ook een vinger in de pap als het ging om het beroepen van predikanten. Veelal moest de magistraat 'approbatie' (goedkeuring) op een beroep geven voor dat doorgang kon vinden. (Van Deursen z.j., 24) Dat de overheid ook in staat was om haar onwelgevallige predikanten buiten de deur te zetten, zou Koelman in Sluis ondervinden.

Nadere Reformatie

De interne verdeeldheid in de gereformeerde kerk van de Nederlanden kwam in Koelmans eeuw het duidelijkst openbaar tijdens de nationale synode in Dordrecht (1618-1619). Op de 'vijf questieuse poincten' legde de kerk de rechtzinnige leer vast in de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten. Hoewel daarmee de rust leek weergekeerd, bleek al snel dat dat toch niet het geval was. Niet alleen nam de invloed van de verdreven remonstranten na enkele decennia weer toe. De vraag was ook of de kerk met het vastleggen van de leer het lek boven water had. Hoewel volgens som-

mige tijdgenoten het vastleggen van het kerkelijk leersysteem het belangrijkste was (Krull 1901, 4), constateerden anderen dat er aan het bijbehorende leven nog veel mankeerde. Predikanten als Willem Teellinck (1579-1629), Guiliemes Amesius (1576-1633) of Gisbertus Voetius (1598-1676) pleitten voor een praktische vroomheid die doorwerkte in alle onderdelen van het leven. De reformatie van de leer was niet voldoende, er was een verdergaande reformatie nodig. Die moest beginnen met de verdieping van het persoonlijk geestelijk leven in een persoonlijke bekering en een verborgen omgang met God. Door het geloof in Christus mocht een gelovige leven in wat Koelman noemde een 'Evangelische heiligheid'. (Meeuse 2008, 84) Daarom stond de 'praktijk der godzaligheid' in de preken en geschriften van de Nadere Reformatie centraal. Die praktijk der godzaligheid moest beginnen in het gezin, benadrukte Petrus Wittewrongel in zijn *Christelicke Huyshoudinghe* (1655). Met zijn aandacht voor de opvoeding stond Jacobus Koelman dus niet alleen.

Levensverhaal

Voor zijn studie theologie kon Jacobus Koelman terecht aan de Utrechtse faculteit, waar o.a. Gisbertus Voetius doceerde. Evenals zijn leermeester wordt de jonge Jacobus gerekend tot de Nadere Reformatie. Al tijdens zijn studie vertaalde hij piëtistische geschriften vanuit het Engels. In het voorwoord van zijn eerste uitgave, de vertaling van Loves *Strijdt tussen Vlees en Geest*, riep hij in 1656 zijn medestudenten op tot een heilig leven. Dat zou een terugkerend thema in zijn werk blijven.

In 1662 werd Koelman predikant in Sluis, Zeeuws-Vlaanderen, waar hij betrokken raakte bij een aantal conflicten die vooral de verhouding tussen kerk en overheid betroffen. Ze gingen bijvoorbeeld over de vraag of de overheid approbatie moest verlenen voor het beroep op Koelman (ja dus...). De plaatselijke overheid wilde ook invloed bij de verkiezing van ouderlingen en diakenen. Tegen die aanspraken verzette Koelman zich heftig.

Andere punten van wrijving kwamen openbaar toen Koelman het stadsbestuur van Sluis vroeg mee te werken aan een reformatie van het volksleven. In zijn strijd voor die reformatie sprak hij ook magistraten aan op hun levenswandel. Nieuwe onenigheid laaide op toen Koelman weigerde de vaststaande teksten ('formulieren') bij de bediening van de Heilige

Doop en het Heilig Avondmaal te gebruiken. Voeg daarbij het verzet van Koelman tegen de viering van tweede feestdagen zoals tweede kerstdag en het wordt duidelijk dat er conflictstof te over was.

Het resulteerde in Koelmans verbanning uit Sluis. Een zwervend leven volgde. Hoewel Koelman niet door kerkenraad, classis of synode geschorst was of uit het ambt van predikant ontheven, werd hem bijna overal het preken onmogelijk gemaakt. Daarom begon hij met huisgodsdiensten, zeer tot ongenoegen van de plaatselijke predikanten. Na een tijdlang in Amsterdam te hebben gewoond, keerde hij terug naar Utrecht, zijn geboortestad, waar hij de laatste jaren van zijn leven doorbracht. Ook daar was hij zeer productief als schrijver en vertaler. Toen hij in 1695 overleed, liet hij 96 geschriften na. Voor een deel waren dat vertalingen waarin hij uitgebreide inleidingen schreef die soms later afzonderlijk werden uitgegeven.

(Meeuse 2008, 10) Het totaal aantal uitgaven van zijn werken wordt op een kleine vierhonderd geschat, waarvan een deel tot in de eenentwintigste eeuw wordt herdrukt. (Meeuse 2008, 58)

2. Plichten der ouders

Onder al die boeken is er maar een die Koelmans reputatie als 'pedagoog' vestigde: *De plichten der ouders in kinderen voor Godt op te voeden* (1679). Het was nogal bijzonder dat er in die tijd zo'n boek over opvoeding verscheen. Zoals gezegd zou je hem met zijn aandacht voor het gesprek, het interactieve in de opvoeding, als een vroege pedagoog van de moderniteit kunnen zien. Maar de spits lag voor Koelman ergens anders: hij maakte duidelijk dat een christelijke opvoeding heel belangrijk is. Direct aan het begin van zijn inleiding zegt hij tegen de ouders dat het zoeken van het behoud van hun eigen ziel het belangrijkste is. Maar kinderen opvoeden voor de Heere is de tweede belangrijke plicht die God ze oplegt. (Koelman 1679, 29)

Ouders en onderwijzers hoeven niet te wanhopen aan de opdracht die ze daarmee ontvangen. Ze zijn volgens Koelman immers medewerkers van God. (Koelman 1679, 32) Twee hoofdstukken van zijn boek wijdde hij aan de manier waarop opvoeders door vertrouwelijke gesprekken de godzaligheid bij de kinderen kunnen inplanten (Koelman 1679, 133, 165). Opvoeders die daarvan werk maken 'hebben oorzaak en reden om de voorspoed

van de Heere over hun arbeid in deze te verwachten, meer dan over welke arbeid ook die ze in de wereld t.a.v. hun tijdelijke zaken verrichten'. (Koelman 1679, 29)

Visie op het kind

Voor Koelman waren kinderen geen onbeschreven blad. Hij noemde ze *'van nature atheïsten; omdat zij God uitwendig niet zien, daarom geloven ze niet dat Hij er is of dat Hij alles werkt*'. (Koelman 1679, 97) Evenals volwassenen zijn ze van nature zondaren, geneigd tot het kwade. Het feit dat ze in een christelijk gezin geboren zijn en het teken van de Heilige Doop ontvangen hebben, verandert daar niets aan. (Koelman 1679:47) Dat doopteken is volgens Koelman wel een grote gunst. Kinderen behoren daarmee ook tot de verbondsgemeente. Het verbond omschrijft Koelman als *'dat Verbond, waardoor Christus de vergeving der zonde, de rechtvaardigmaking, kinderaanneming, heyligmaking, het Eeuwige leven, met al de bijzondere en zaligmakende zegeningen, bevat in de beloften, worden voorgesteld in het Evangelium, ende aangeboden op conditie van geloof in Jesus Christus*'. (Van 't Spijker, 154)

Ouders en kinderen bezitten zo een schat aan beloften van God, die in het gebed als pleitreden gebruikt mogen worden. Koelman raadde de opvoeders aan hun kinderen deze beloften *'naar vermogen van buiten te laten leren*' en hij somde vervolgens bladzijden lang honderden Bijbelteksten met beloften op. (Koelman 1679, 102 e.v., 116 e.v.) De predikant uit Sluis was betrekkelijk optimistisch over de geestelijke mogelijkheden van kinderen. (Koelman 1679, 140, 165-166)

'Aan uw hand tot Jezus'

Koelman schrijft bijna uitsluitend over wat wij godsdienstige opvoeding zouden noemen. Van de tien hoofdstukken besteedde alleen het laatste aandacht aan bijvoorbeeld lichamelijke verzorging. In de opvoeding moeten ouders zich tot het uiterste inspannen om hun kinderen *'als aan uw hand tot Jezus te leiden*'. (Koelman 1679, 33) Hoe stelde de schrijver zich dat voor?

Centraal stond voor hem het gesprek met de kinderen. *'Spreek met hen...'*; *'Spreek veel met hen...'* – dat is een vaak voorkomende aansporing. Spreek met hen over God, de zonde, Christus de Zaligmaker, het goede dat ze moeten doen en het kwade dat ze moeten nalaten, de doop,

dood en graf, hel en hemel. Koelman wilde dat gesprek graag structuren. Daar hoorde dus ook het dagelijks lezen van de Bijbel bij. In het gesprek naar aanleiding van wat gelezen is, geven de kinderen antwoorden op de vragen van de volwassenen, of stellen ze vragen over wat ze niet begrijpen. (Koelman, 1679, 61)

Naast het lezen van de Bijbel vond Koelman het belangrijk dat de *'grondstukken der Goddelijke waarheid van buiten geleerd worden'*. (Koelman 1679:56) Een duidelijke, korte en bondige catechismus kan daarbij dienstig zijn en dus had hij daar zelf een voorbeeld van geschreven. Het uit het hoofd leren van de Tien Geboden en het Onze Vader komt daarin al vroeg aan de orde, later ook de kerkgeschiedenis en de vaderlandse geschiedenis.

Voor Koelman was het vanzelfsprekend dat ouders hun kinderen bidden leren. Ze zeggen hun kleine kinderen het gebed voor, maar dat niet alleen. Ze bespreken ook met hun kinderen waarom ze op een bepaalde manier of voor bepaalde zaken gebeden hebben. Daarbij komt de majesteit van God en de nietigheid van de mens ter sprake, maar ook het belijden van zonden en de vraag waarom ze in Christus' naam bidden. Koelman gaf zijn lezers de opzet mee van een gebed *'dat aanspraak maakt op volledigheid'*. (Koelman 1679, 109-110) Geheel in lijn met zijn strijd tegen formuliergebeden pleitte Koelman ervoor dat de ouders hun kinderen een vrij gebed leren. Ook het uit het hoofd leren van Bijbelteksten is volgens Koelman belangrijk.

Gezag

Gezag en gehoorzaamheid keren regelmatig terug in de *Plichten der ouders*. Koelman fundeerde het ouderlijk gezag in het vijfde van de Tien geboden. In zijn catechismus gaf hij bij de verklaring van dat gebod een overzicht van de plichten en de zonden van de kinderen tegenover hun ouders. Kinderen moeten innerlijk respect, achting, eerbied en liefde voor hun ouders hebben. Ze behoren te weten dat het Gods wil is dat ze hun ouders gehoorzaam zijn in alle dingen die God niet verbiedt. De eerbied voor de ouders moet ook in het gedrag blijken, *'namelijk door op te staan en hun hoofd te ontbloten als u bij hen komt of tot hen spreekt'*. (Koelman 1679, 150) Zoals bij elke aanbeveling die de schrijver gaf, voerde hij vele Bijbelteksten op om zijn woorden te onderbouwen; in dit geval betreffen die het voorbeeld van Salomo, Jozef, Mozes en Rachab. Ook de kinderlijke

plicht om leerkrachten te gehoorzamen ontleende Koelman aan het vijfde gebod.

Koelman was zich ervan bewust dat een overmatige nadruk op het gezag aan de ene en de onderdanigheid aan de andere kant een grote afstand kan scheppen tussen kind en volwassene. Hij waarschuwde daarvoor, evenals voor misbruik van gezag. Diverse keren benadrukte de schrijver dat ouders moeten laten merken dat ze hun kinderen liefhebben. Juist dan zal er een klimaat ontstaan waarin de raadgevingen van de opvoeders in goede aarde vallen, zelf als er een botsing is.

Straf

Opvoeden kan volgens Koelman niet zonder straf. Ouders hebben tot taak om hun kinderen de zonden af te leren, vooral de zonde van de eigenzinnigheid want die is volgens hem de kern van hun verdorvenheid. (Koelman 1679, 78) Het afleren van die zonden gebeurt niet alleen door het gesprek, zoals hierboven aan de orde kwam, maar ook door bestraffing en tuchtiging.

Dingen die niet goed zijn voor de kinderen, moeten opvoeders weigeren – en daarin standvastig blijven. Het was voor Koelman duidelijk dat het gebruik van de 'roede', ook door onderwijsgeevenden, een bijbels gegeven is, en hij onderbouwde dat weer met vele voorbeeldteksten. (Koelman 1679, 94) Tegelijk omgaf hij het straffen van kinderen met allerlei voorwaarden, want opvoeders zijn net zulke zondige schepsels als kinderen.

Straf moet volgens Koelman gepaard gaan met een vermaning. Het moet voor het kind duidelijk zijn dat de zonde waarvoor het gestraft wordt tegen Gods wil is. Het belangrijkste in het straffen is dat in de straf altijd *'de teerheid van de liefde'* van de opvoeder blijkt. De opvoeder die straft, moet duidelijk laten merken dat hij met tegenzin straft, en niet om zijn eigen emoties te ontladen. Bovendien zijn opvoeders geroepen hun kinderen vaak te vergeven, *'vooral datgene wat ze tegen uzelf misdoen'*. (Koelman 1679, 93)

Zorg voor het lichaam

Het is duidelijk waar volgens Koelman de prioriteit in de opvoeding moet liggen. Maar geheel in de lijn van de Nadere Reformatie vindt ook het meer 'aardse' deel van de opvoeding plaats voor Gods aangezicht. Een moeder moet volgens Koelman zelf borstvoeding geven – wat in die tijd in rijkere

kringen niet gewoon was. Ouders behoren hun kinderen regelmatig, voldoende en gezond eten te geven. Ze verschaffen hun kinderen kleding, *'niet al te sierlijk en kostbaar, maar zoals de deftigheid en stemmigheit en het afgestorven-zijn aan de wereldse ijdelheit en nieuwe modes dat van u vraagt'*. (Koelman 1679, 181) Verantwoord vermaak en goede, geoorloofde spelen zijn nodig voor de gezondheid van de kinderen, en voor de helderheit en blijmoedigheid van geest.

Ouders zullen ook nadenken over de vraag welk beroep geschikt is voor hun kind. Daarbij mogen ze letten op het nut voor kerk en staat, maar ook op de bekwaamheden en interesses van hun kinderen. Ouders die hun kinderen *'tegen hun mogelijkheden en zelfs tegen hun wil'* dwingen tot een bepaald beroep, vonden Koelman tegenover zich. Opvoeders zullen niet alleen zelf op een verantwoorde manier met geld moeten omgaan, maar dat ook hun kinderen leren.

Pedagogische noties

De plichten der ouders is geen systematische pedagogiek. Toch maakte Koelman tussen de regels door wel allerlei opmerkingen die aangeduid kunnen worden als pedagogische noties. Zo wees hij op het voorbeeldgedrag van opvoeders. Als het doel van de opvoeding is om kinderen de weg van God te leren, dan moeten opvoeders allereerst laten zien dat ze zelf die weg gaan. Woorden en daden moeten letterlijk voorbeeldig zijn. (Koelman 1679, 133)

Koelman is zich ervan bewust dat de concrete opvoeding altijd moet aansluiten bij leeftijds- en ontwikkelingsniveau van de kinderen. Ouders die met hun kinderen spreken over het gebed moeten uitdrukkingen gebruiken die de kinderen kunnen begrijpen. (Koelman 1679, 96) Opvoeders moeten zich ervan bewust zijn dat de kennis van kinderen toeneemt en dat ze steeds ingewikkelder zaken zullen begrijpen. (Koelman 1679, 53) Hij schat het opsluitingsvermogen van kinderen hoog in, maar opvoeders moeten er toch voor waken de kinderen niet te overladen of te zwaar te belasten. (Koelman 1679, 55) Daarbij moeten opvoeders zorgen voor een opbouw in moeilijkheidsgraad van wat ze de kinderen aanbieden. (Koelman 1679, 57) Dat geldt bijvoorbeeld voor het zelf lezen van de Bijbel. Het uiteindelijke doel is dat kinderen de hele Bijbel systematisch doorlezen, maar ze beginnen met de gemakkelijkste delen. (Koelman 1679, 141)

Koelman hechtte sterk aan een systematische aanpak van onderwijs en opvoeding. Om de opvoeders daarbij te helpen, structureerde hij zelf de hoofdzaken van de geloofsleer in zijn catechismus. Die moesten opvoeders dan ook wel systematisch gebruiken. Het uitleggen en op het hart drukken was voor Koelman geen eenrichtingsverkeer. Al eerder werd duidelijk dat hij het gesprek erg belangrijk vond. Kinderen kunnen met vragen gestimuleerd worden het gehoorde te verwerken. Dat ze het gehoorde in eigen woorden terug vertellen kan daarvoor ook erg nuttig zijn. Het stimuleren van kinderen om tot leren te komen heeft overigens ook alles te maken met de houding van de opvoeders: een positieve houding zal het effect bevorderen.

Met betrekking tot de relatie tussen opvoeders en de kinderen die zij opvoeden zocht Koelman naar een juiste weg tussen familiair en afstandelijk. Als kinderen al te vrijmoedig met hun ouders of leerkrachten omgaan, zal dat leiden tot verachting en worden ze uitgenodigd tot ongehoorzaamheid. Dat betekent dat volgens hem een zekere afstand nodig is. Maar die mag niet zo groot zijn dat kinderen bang zijn van hun ouders. En dan wijst hij weer op de liefde die de basis van de hele opvoeding moet zijn (Koelman 1679, 67-68).

Volgens *Plichten der ouders* moeten opvoeders aansluiten bij wat zich voordoet in het leven van een kind. Het gesprek over de doop vindt bijvoorbeeld niet zomaar plaats, maar naar aanleiding van een doopdienst die het kind heeft bijgewoond. En in het gesprek over een gehoorde preek zal een opvoeder vooral die dingen naar voren halen die aansluiten bij de situatie van het kind.

3. Kennismakingstekst

Kader

Als woord vooraf bij *De plichten der ouders* schreef Koelman *Een ernstig woord tot ouders, de onderwijzers en de onderwijzeressen om de kinderen voor de Heere op te voeden*. Daaruit enkele gedeelten in deze kennismakingstekst.

Brontekst

(...) Dit is mijn ernstig verzoek en mijn bede, dat u toch uw kinderen voor de Heere zal opvoeden, en geen arbeid noch moeite daarvoor zult ontzien. Dan zal uw vreugde en troost vermenigvuldigd worden, méér dan wanneer alle dingen in de wereld tot uw genoegen, naar uw zin en in uw voordeel zouden uitvallen. Als u dit werk der opvoeding getrouw en voorspoedig zult doen, dan zult u als christenen u meer verblijden over de zegen voor de zielen van uw kinderen dan over alle rijkdom. U hebt ook oorzaak en reden om de voorspoed van de Heere over uw arbeid in deze te verwachten, méér dan over welke arbeid ook die u in de wereld t.a.v. uw tijdelijke zaken verricht. Denk eens wat een uitnemende vreugde het voor u zal wezen, in uw kinderen de zekere kenmerken en voortekenen op te merken, dat zij in eeuwige gelukzaligheid daarboven zullen leven en dat u hen daar voor de troon Gods zult zien en ontmoeten. (...)

Maar let dan ook op de schone gelegenheden die u meer dan enig ander mens ter wereld hebt om uw kinderen naar de ziel goed te doen. U bent immers dikwijls bij hen, zodat u hen menigmaal kunt onderrichten, steeds opnieuw, en over hun gebreken, fouten en verdorvenheden kunt waken. Daartegen kunt u geschikte middelen aanwenden en hen op de allerhartelijkste wijze toespreken en zien of uw vermaningen een goed gevolg hebben. Maar ook hebt u al vroeg zo'n macht over hen en zulk een invloed op hen als geen mens ter wereld op hen hebben kan of zal. Want uw gezag over hen is natuurlijk en staat bij hen zelf buiten discussie. (...)

U hebt hen vroeg en het allereerst bij u, om hen het goede in te drukken, als zij het meest teer, buigzaam en handelbaar zijn en het minst uw onderwijs zullen tegenstreven. Niemand ter wereld kan met zo veel hoop op goed gevolg hen beïnvloeden als u. Het blijkt ook duidelijk, dat u (en niet alleen of zozeer de predikanten) in 's Heeren hand de gezegende instrumenten zult zijn, wanneer u uw plicht doet, om door uw opvoeding en heilig onderwijs het werk der genade in uw kinderen daadwerkelijk op te wekken en zo hierin de gelukkige medewerkers van God te zijn. En dat zal een uitnemende vreugde voor u zijn, als u niet alleen de genade der wedergeboorte in uw kinderen zult bespeuren, maar ook zult merken dat uw onderwijs door de Heere zo gezegend is, dat u werkelijk de instrumenten in Gods hand bent of geweest bent om uw kinderen een tweede geboorte van boven te schenken. (...) Daarom bid ik u: begin aan uw arbeid wat dit betreft. Dit geldt zowel voor vader als moeder, want de Heere eist het van

beiden. Breng uw kinderen tot God en leer hen, hoe ze Hem dienen moeten in hun gehele leven. Zij zijn van de Heere, meer dan van u. (...)

Nu wil ik in de tweede plaats de schoolmeesters en onderwijzeressen aanspreken. U hebt dezelfde plichten te betrachten in uw beroep waar de ouders voor staan. Indien u goed begrijpt waartoe de Heere u roept en u zulk een schone gelegenheid geeft, dan zult u met vermaak, als instandhouders van een Christelijke School, uw werk doen. U hebt voor christenkinderen te zorgen en hun zielen te vormen tot de kennis van hun Maker en tot een heilige christelijke levenswandel. (...)

Daarom bid ik u: behartigt het doel waartoe uw ambt u roept goed; en dat is: God behagen en verheerlijken door de jeugd tot een openbaar ambt te bekwamen, hun gemoed te vormen tot de liefde voor en de dienst aan hun Schepper, hun zaligheid hiernamaals te betrachten en hun welzijn hier op aarde te bevorderen. (...) Ik geef u hier de leerstof waarmee en de manier waarop u kunt werken. O, dat er zulk een hart en praktijk der godzaligheid bij de schoolmeesters was! (Koelman 1697, 29-36)

Vragen bij de brontekst

- a. In hoeverre deel je Koelmans visie op de taak en rol van ouders bij de opvoeding van hun kinderen? Waarom?
- b. Koelman zegt dat leraren in hun beroep dezelfde plichten hebt als waar de ouders voor staan. Sluit dat aan bij de houding waarmee je zelf in je beroep staat? Waarom wel, of waarom niet?

4. Verdiepende tekst

Kader

In hoofdstuk 5 van *De plichten der ouders* schrijft Koelman over de manier waarop ouders hun kinderen verkeerde dingen kunnen afleren, namelijk door onderwijs, bestraffing en tuchtiging. Het volgende gedeelte gaat over straf geven.

Brontekst

Maak aan uw kinderen duidelijk, hoe goed en nodig de bestraffingen voor hen zijn en hoe nuttig voor hun ziel. De Heere gebiedt de ouders immers de roede te gebruiken en te bestraffen. Als zij dat niet zouden doen, zouden ze aan God ongehoorzaam zijn en evenals Eli (die te slap was tegenover zijn kinderen) door God daarover gestraft worden. Laat hun zien, dat u hen werkelijk zou haten als u hen niet strafte en dat u dan hun zielen naar de hel zou laten gaan, wat u immers niet doen mag noch kan. Laat hen daarom de volgende teksten lezen: Die zijn roede inhoudt, haat zijn zoon; maar die hem liefheeft, zoekt hem vroeg met tuchtiging. (...)

Straf u kinderen niet te weinig, niet te veel en niet te laat. Niet te weinig (als het nodig is), anders zullen ze zonder vrees voor straf opgroeien en dan zal de straf geen effect hebben. Niet te veel, zodat het hen niet moedeloos maakt of haat aankweekt tegen hun ouders. En niet te laat, maar tijdig en vroeg, zoals staat in Spr. 13:24, als ze nog jong zijn en er nog hoop is. Als het voor hen niet te vroeg is om te zondigen, dan is het voor u niet te vroeg om te straffen. Het medicijn moet dadelijk aanwezig zijn als de ziekte zich openbaart. Een ziekte is in het eerste stadium beter te genezen. Als u hiermee wacht, dan is de eerste zonde de zonde van het kind, maar de tweede is van u.

Straf hen niet onmatig, niet te streng, zodat u hen niet verbittert of tergt of toorn in hen verwekt of moedeloos maakt, waartegen de apostel waarschuwt in Ef. 6 : 4 en Kol. 3 : 21. God kastijdt Zijn kinderen met mate, Jer. 30 : 11. Want Hij weet wat maaksel zij zijn, gedachtig zijn de dat zij stof zijn, Ps. 103 : 14.

Straf uw kinderen niet in grote woede, maar wacht zolang totdat u weer kalm bent, want anders zullen ze denken dat niet uw verstand, maar uw toorn de oorzaak is van hun bestraffing. Een heiden zei: Ik zou u slaan, als ik niet toornig was. Uw redelijk verstand en niet uw woede moet hen straffen. We zouden het een vreemde dokter vinden die uit toorn aan zijn patiënten bittere pillen zou geven om hen te kwellen. De bestraffing is een bittere pil, men dient die te vergulden met wijsheid en te geven in liefde, opdat die niet wordt uitgespuwd.

Voeg aan de straf ook een vermaning toe, waarbij u laat zien hoe hatelijk de zonde van uw kind is tegenover God. Zo kunt u hem een gevoeliger indruk geven wegens het feit dat hij God vertoornt, meer nog dan dat hij dat u doet. Gods roede geeft onderwijs, evenzeer als ze kastijdt.

Straf uw kinderen met mate, evenals een arts zijn recept aanpast aan de patiënt en aan diens ziekte. Houd daarom drie zaken in het oog: hun leeftijd en vermogens, hun gemoedsgesteldheid en de ernst van hun overtreding. Een jong kind moet niet gestraft worden als een ouder kind; het zou zo veel niet kunnen verdragen. Immers, God bezoekt niet boven vermogen, maar naardat wij kunnen verdragen, 1 Kor. 10 : 13. Sommige kinderen kunnen vermaand worden door een woord of door een blik van het oog, andere daarentegen niet. Sommigen zijn zo kleintjes en bevreesd en zo spoedig uit het veld geslagen dat weinig of geen bestraffing voor hen meestal het beste kan zijn. Anderen echter zijn zo verhard en koppig dat ze een ernstige bestraffing moeten krijgen die hen van luchthartigheid en minachting voor de straf zal weerhouden. (...)
Laat in uw straf altijd de teerheid van uw liefde blijken en ook wat een tegenzin u hebt om hen te straffen, wanneer ze op een aangenamer wijze terecht gewezen zouden kunnen worden. (Koelman 1697, 90-93)

Vragen bij de brontekst

- a. Volgens Koelman kunnen opvoeders op een verkeerde manier straffen. Heb je je daar zelf wel eens schuldig aan gemaakt en in welke situatie was dat?
- b. Kun je als leraar je leerlingen te weinig of te laat straffen, zoals Koelman zegt?
- c. Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarbij je een straf gepaard liet gaan met een vermaning? Hoe pakte dat uit?

5. Verbredende tekst

Kader

Toen Koelman verbannen was uit Sluis vergat hij die gemeente niet. Hij bleef zich aanduiden als predikant van Sluis en droeg *De plichten der ouders* op aan deze gemeente. Op 19 december 1676 schreef hij een brief aan de gemeente van Sluis met daarin *Vragen voor dagelijks zelfonderzoek*. De tachtig vragen zijn verdeeld in 12 categorieën. Daarna volgden *Enkele vragen als men 's avonds maar korte tijd of weinig begeerte heeft tot zelfonderzoek*. Die vragen luiden:

Brontekst

1. *Ben ik vandaag in mijn eenzame overdenkingen en in mijn huiselijke godsdienstoefeningen ernstig en ijverig geweest en heb ik daarbij enige gevoelige gemeenschap met God gehad?*
2. *Heb ik tegen mijn verzoeken gestreden en mij gewacht van mijn boezemzonden?*
3. *Heb ik er zorg voor gedragen dat ik bij iedere plicht mijn hart in een heilige gestalte heb gehouden?*
4. *Heb ik geen ijdele gedachten of woorden voortgebracht en opgevolgd?*
5. *Heb ik de dag door veel 'schietsgebeden' en verzuchtingen gehad?*
6. *Heb ik veel over Gods Woord gedacht en gesproken?*
7. *Heb ik mij matig, zelfverloochenend en geestelijk gedragen in het gebruik maken van de schepselen?*
8. *Heb ik vandaag niemand verongelijkt met woorden of met werken?*
9. *Ben ik ijverig, opmerkzaam en waakzaam geweest?*
10. *Heb ik mijn plicht niet nagelaten ten aanzien van degenen tot wie ik in een bijzondere relatie sta, en heb ik daarin niets tegen mijn plicht gedaan?*
11. *Heb ik mijn tijd niet verkwist en geen goede gelegenheid laten voorbijgaan om goed te doen of goed te ontvangen?*
12. *Heb ik vandaag voor God en mijn ziel ernstig gewerkt?*
13. *Ben ik niet onmatig met aardse dingen bezig geweest?*
14. *Heb ik mij niet uitgelaten en toegegeven in hoogmoed, zondige toorn, onvergenoegdheid of opstandigheid?*
15. *Heb ik door het geloof geleefd en al mijn kracht uit de Heere Jezus gehaald?*
16. *Heb ik mijn licht laten schijnen onder de mensen en ben ik nuttig geweest voor vromen en niet-vromen?*
17. *Heb ik goede bedoelingen gehad bij al wat ik deed?*
18. *Heb ik in de liefde gewandeld ten aanzien van God en mijn naaste?*
(Koelman 1676, 55-56)

Vragen bij de brontekst

- a. Wat vind je de opmerkelijkste vraag om aan het eind van de dag te stellen? Waarom?
- b. Wat zeggen deze vragen over de manier waarop Koelman in het leven stond? In hoeverre herken je je daarin?

6. In gesprek met de pedagoog

Jacobus Koelman is vooral in herinnering gebleven als een vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie die het volk terugriep tot een nauwgezette christelijke levenswijze. *De plichten der ouders* kregen daarbij niet zoveel aandacht. In zijn dissertatie over Koelman bespreekt A.F. Krull (Krull 1901, 189-199) uiteraard Koelmans boek. Maar in 1932 constateerde A. Janse: 'De opvoedkundige denkbeelden van de Nederlandsche Gereformeerden uit den kring van Lodensteyn, Teelinck, Voetius, Koelman, Brakel, Smijtegelt, komen zelden op de examens voor, vanwege de onbekendheid. (Janse bedoelde de examens voor de hoofdakke van onderwijzer, H.V.) En toch leven zij onder ons volk voort. Veel sterker dan men vaak vermoedt. Het boekje van Koelman wordt onder de liefhebbers van de z.g. 'Oude Schrijvers' nog veel gelezen. En dat deze richting ook op schoolgebied nog invloed uitoefent, blijkt wel uit de stichting van scholen door de groep van Ds. Kersten, die aan het specifiek Puriteinsch-Piëtistische van de 'Oude Schrijvers' wil aansluiten.' (Janse 1932, 43) Vervolgens verwees Janse naar een uitgave van *Plichten* uit 1838 en een latere uitgave die bezorgd werd door D.K. Wielinga. In diezelfde eeuw diende Koelmans catechismus (vooral de 'Vraagjens over de oeffening der godzaligheid') ds. L.G.C. Ledeboer ten voorbeeld voor een vragenboekje voor kinderen. (Exalto 2012, 155) Ook in 1932 was *De plichten der ouders* nog te koop.

De gereformeerde Janse had wat moeite met de piëtistische elementen in Koelmans werk, bijvoorbeeld als Koelman de kinderen een indruk wil geven van dood, opstanding, oordeel, hel en hemel. 'Hier staat hij ver van de manier der Heilige Schrift af. (...) Hier nadert Koelman ongewild niet slechts de Middeleeuwsche maar ook de oude Germaansche.' (Janse 1932, 59) Toch waardeerde Janse de *Plichten* zeker wel: 'In de gezelschappen (conventikels) heeft men de zoete liederen van Lodensteyns 'Uytspanningen' in 'overgeestelijke' (d.i. niet Geestelijke) overspanning gezongen – maar de nuchtere gewone alledaagsche Christenen hebben Koelmans boekje over de opvoeding gelezen en er veel goeds in gevonden voor hun dienst des Heeren van allen dag in het volle leven.' (Janse 1932, 47)

In de historiografie wordt Koelmans 'pedagogiek' als kerntekst van bevinde-lijk gereformeerde pedagogiek opgevoerd. (Exalto 2012, 147) Daarom is het opmerkelijk dat in de kring die volgens Janse bij uitstek met de ideeën van Koelman verbonden was lange tijd niet zoveel aandacht was voor de *Plichten der ouders*. Toen de onderwijzer B.J. van Wijk een boekje over de *Kruisgezanten* uit de 16e en 17e eeuw schreef, stond daarin wel een hoofdstuk over Koelman, maar over de *Plichten* geen woord. (Van Wijk 1957, 111-125) Toen de VGS in 1962 het Diploma Bijbels Onderwijs instelde, gebruikte docent Brouwer in de pedagogieklessen vooral het boekje van Joh. De Swaef. (Exalto 2012, 317) Van Gorsel (1981) verwees niet naar de *Plichten* en Van 't Spijker (1986) besteedde er een regel of vijf aan.

Maar het tijt keerde. In 1978 werden Koelmans opvoedingsadviezen opnieuw in een onveranderde uitgave op de markt gebracht; vier jaar later verzorgde C. Bregman een hertaalde uitgave. Blijkbaar nam de belangstelling toe. In 1985 wijdde E. Blaauwendraat het openingscollege van de Driestar MO-opleiding pedagogiek aan Wittewrongel en Koelman. (Exalto 2014, 56) Ook Koelman kreeg daarmee erkenning als een belangrijke gereformeerde pedagoog.

Sindsdien lijken Koelmans pedagogische ideeën zich binnen de gereformeerde gezindte in een niet al te sterke, maar wel constante belangstelling te mogen verheugen. Kerkenraden gaven soms de *Plichten der ouders* cadeau als er een kind geboren was. (Vermeulen 2014, 41) Ds. C. J. Meeuse publiceerde in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw enkele uitgaven over Koelman.

In 2011 werden Koelmans opvattingen nationaal nieuws in Nederland. (Reformatorisch Dagblad 14 november 2011) Al enkele jaren plaatste de nieuwsbrief van de Hersteld Hervormde Gemeente in Katwijk aan Zee citaten uit Koelmans *Plichten*, omdat die publicatie volgens de plaatselijke predikant nog steeds 'zeer lezenswaardig' is. Toen hij n.a.v. de felicitatie bij een geboorte verwees naar Koelmans opvattingen over onderwijs, bestraffing en tuchtiging, leidde dat tot artikelen in de pers en tot vragen in de Tweede Kamer. De dominee zou aangezet hebben tot kindermishandeling. In een reactie nam hij afstand van lijfstraffen. 'Bovendien, wie de woorden van Koelman in het verband leest, ziet dat hij spreekt in liefde.' (Reformatorisch Dagblad, 14 november 2011) Het maakt duidelijk dat de

pedagogische opvattingen van Jacobus Koelman nog niet vergeten zijn en ook vandaag nog als spiegel kunnen dienen.

Tot slot

De plichten der ouders is volledig in de imperatief geschreven. Vertel hen, laat hen, duld niet, geef aan, scherp ze in, enzovoort. Een christelijke opvoeding is voor Koelman, zoals de titel al aangeeft, vooral een plicht. De Bijbel spreekt over de opvoeding ook in imperatieven, bijvoorbeeld in Deuteronomium 6 vers 7 en Efeze 6 vers 4. Voor een christelijke leraar mag het werken met jonge mensen echter ook een zegen zijn, als een vervulling van een roeping van Godswege. Christelijke opvoeders mogen het als een vreugde en een voorrecht ervaren 'medewerker van God' (1 Korinthe 3,9) te zijn. En ook die notie vinden we terug bij Koelman.

7. Suggesties voor verdere kennismaking

Primaire bronnen:

Deursen, A.Th. van, (z.j.). *Bavianen en Slijkgeuzen, kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits van Oldebarnevelt*. Franeker: Van Wijnen.

Exalto, John (2012). *Wordt een heer! Kweekschool De Driestar en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*. Heereveen: Groen.

Exalto, John (2014). *Wees een gids! De Driestar tussen vreemdelingschap en participatie*. Heerenveen: Royal Jongbloed.

Gorsel, W. van (1981) *De IJver voor Zijn Huis, De Nadere Reformatie en haar belangrijkste vertegenwoordigers*. Groede: Uitgeverij Pieters i.s.m. Stichting Smytegelt-Fonds

Graafland, C, Op 't Hof, W.J. & Van Lieburg, F.A. (1995), *Nadere Reformatie: opnieuw een poging tot begripsbepaling*. In: Documentatieblad Nadere Reformatie 19 (1995), pag. 105-184. Te raadplegen op www.ssnr.nl.

Janse, A (1932) *De pligten der ouders, in kinderen voor god op te voeden, door Jacobus Koelman, dienaar der Evangeliums t' Amsterdam 1679*, in Waterink J. (red.) *Pedagogische geschriften deel III*. Purmerend: J. Muusses.

Koelman, Jacobus (1679, hertaalde uitgave door C. Bregman 1982). *De plichten der ouders, in kinderen voor Godt op te voeden*. Houten: Den Hertog.

Koelman, Jacobus (1676, hertaalde uitgave door ds. C.J. Meeuse 2007²). *Verborgten omgang*. Utrecht: De Banier.

Krull, A.F., (1901, reprint 1972). *Jacobus Koelman, eene kerkhistorische studie*. Amsterdam: Ton Bolland.

Meeuse, C.J. (2008). *Jacobus Koelman*. Kampen: De Groot Goudriaan.

Muynck, A. de (2004). *Leraar: ambt of ambtenaar? De pedagogische context van het christelijk onderwijs*. Gouda: Driestar hogeschool.

't Spijker, W. van (1986). *De Nadere Reformatie, beschrijving van haar voornaamste vertegenwoordigers*. 's-Gravenhage: Uitgeverij Boekencentrum.

Wijk, B.J. van (1957) *Kruisgezanten uit de 17^e en 18^e eeuw*. Utrecht: De Banier.